

Novelizace trestního zákona – komunismus naroveň nacismu

Pád komunistického režimu v Československu v roce 1989 s sebou přinesl zásadní otázku, jak se vyrovnat s následky činů spáchaných ve jménu komunismu a také co učinit, aby se postihla propagace samotné ideologie, na níž byl tento systém totalitní vlády založen.

Zleva iniciátor novely trestního zákona Martin Mejstřík, 1. náměstek ředitele ÚSTR Kamil Nedvědícký, ředitel ÚSTR Ladislav Kudrna a Erika Stařecká z Muzea paměti XX. století na tiskové konferenci v pražském paláci Archa k výzvě zákonodárcům „Postavme komunismus vedle nacismu i v zákoně“ 27. května 2025 (foto: ÚSTR, Júlia Holoňová)

Právní řád obsahuje jasné konstatování ústavodárců a zákonodárců o zločinnosti komunistického učení. Například ustanovení § 2 odst. 1 zákona č. 198/1993 Sb., o protiprávnosti komunistického režimu a o odporu proti němu, výslovně uvádí komunistickou ideologii a jednoznačně

konstatuje: „*Zejména pro skutečnosti uvedené v § 1 odst. 1 tohoto zákona byl režim založený na komunistické ideologii, který rozhodoval o řízení státu a osudech občanů v Československu od 25. února 1948 do 17. listopadu 1989, zločinný, nelegitimní a je zavrženíhodný*“. Podle následného odst. 2 byla zločinnou a zavrženíhod-

nou organizací Komunistická strana Československa a stejně tak další organizace založené na její ideologii. Proti komunistické (a nacistické) ideologii se vymezil zákonodárce rovněž v preambuli zákona č. 181/2007 Sb., o Ústavu pro studium totalitních režimů a o Archivu bezpečnostních složek a o změně některých zákonů. Významně do vypořádání se s komunistickou věroukou ovšem zasáhla kontinuita práva. Ta totiž, bez ohledu na postupné vytvoření obsahové i formálně nového normativního systému, zamezila skutečnému potrestání pachatelů, ztížila plně odškodnění obětí a v teoreticko-právní rovině způsobila řadu problémů.¹ Nálezy Ústavního soudu ČR (ÚS)² jasně konstatovaly materiální diskontinuitu,³ což ale ve směru odsouzení idejí komunismu v praxi narazilo na obtíže. Jaká byla paleta důvodů, proč v zákoně č. 15/1990 Sb., o politických stranách, je jako legální v ustanovení § 9 zmíněna komunistická strana a nadále existovaly, a dokonce ve větším počtu, strany a další organizace s názvem komunistická, je předmětem zkoumání i rozborů, kterých bohužel není mnoho.⁴ Legislativa po roce 1989 má vysledovatelný ráz odsouzení komunistického režimu a ideologie, již se řídil.⁵ Přesto však komunistická ideologie byla otevřeně propagována a soudy odmítaly zrušit dokonce i silně radikální Komunistický svaz mládeže.⁶ Vláda ČR rovněž nepodala návrh na rozpuštění Komunistické

1 K otázkám kontinuity srov. NEDVĚDICKÝ, Kamil: Transformační legislativa po roce 1989 a problematika kontinuity práva. In: JÁŠEK, Peter (ed.): 1989. Rok změny. Ústav paměti národa, Bratislava 2017, s. 240–256.

2 Ve smyslu čl. 89 odst. 2 ústavního zákona č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, závazné pro všechny orgány a osoby.

3 Viz plenární nálezy ÚS sp. zn. Pl. ÚS 19/93 z 21. 12. 1993.

4 Uvést mohu např. PLOCEK, Josef: Proč jsme se nevypořádali s komunistickou minulostí? *Střední Evropa*, 2001, roč. 17, č. 109, s. 56–67.

5 NEDVĚDICKÝ, Kamil: Právní řád po roce 1989 a historická paměť. *Securitas Imperii*, 2013, č. 23, s. 56–92.

6 Rozsudek Nejvyššího správního soudu č. j. 7 As 29/2008-104 z 28. 8. 2009.

strany Čech a Moravy, neboť jí to nedoporučily Ministerstvem vnitra ČR vyžádané posudky.⁷

Úsilí bývalých politických vězňů, občanských sdružení, a dokonce i zákonodárců – zmíním senátory Martina Mejstříka a Jaromíra Štětínu – o postih propagace komunismu naráželo na odpor a nevedlo k úspěchu, a to přes dlouholeté a velké nasazení podavatelů. Stejně tak opakovaně zaznívaly argumenty, že nelze srovnávat nacismus s komunismem.⁸ Nechyběla ani nepravdivá tvrzení, vyplývající z neznalosti marxismu-leninismu, že základem komunistického učení je humanita, přičemž jasným faktem je násilí jako jediná cesta naplnění komunistických idejí.⁹

NOVÝ TRESTNÍ ZÁKONÍK

Dne 1. ledna 2010 nabyl účinnosti nový trestní zákoník – zákon č. 40/2009 Sb. (TZ). Zákonodárce se v tomto zásadním novém kodexu demokratického právního státu rozhodl trestní postih ideologií směřujících k potlačení práv a svobod vtělit do ustanovení §§ 400–405. V § 403 „Založení, podpora a propagace hnutí, směřujícího k potlačení práv a svobod člověka“ se od roku 2010 nacházelo následující znění skutkové podstaty trestného činu: „(1) Kdo založí, podporuje nebo propaguje hnutí, které prokazatelně směřuje k potlačení práv a svobod člověka, nebo hlásá rasovou, etnickou, národnostní, náboženskou či třídní zášť nebo zášť vůči jiné skupině osob, bude potrestán odnětím svobody na jeden rok až pět let.“

(2) Odnětím svobody na tři léta až deset let bude pachatel potrestán,

a) spáchá-li čin uvedený v odstavci 1 tiskem, filmem, rozhlasem, televizí, veřejně přístupnou počítačovou sítí nebo jiným podobně účinným způsobem,

b) spáchá-li takový čin jako člen organizované skupiny,

c) spáchá-li takový čin jako voják, nebo

d) spáchá-li takový čin za stavu ohrožení státu nebo za válečného stavu.

(3) Příprava je trestná.“

Novelou TZ zákonem č. 220/2021 Sb. byl do TZ přidán § 403a „Šíření díla k propagaci hnutí směřujícího k potlačení práv a svobod člověka“:

„(1) Kdo ve větším rozsahu vyrobí, doveze, vyveze, proveze, nabídne, činí veřejně přístupným, zprostředkuje, uvede do oběhu, prodá nebo jinak jinému opatří nebo pro jiného vytvoří dílo, které vyobrazuje, zachycuje nebo jinak znázorňuje symboly, zejména loga, vlajky, odznaky, uniformy a jejich části, hesla, výroky, prohlášení, slogany a formy pozdravů, představitele nebo projevy představitelů hnutí uvedeného v § 403 odst. 1, bude potrestán odnětím svobody až na tři léta, peněžitým trestem nebo propadnutím věci.

(2) Odnětím svobody na jeden rok až pět let nebo peněžitým trestem bude pachatel potrestán, spáchá-li čin uvedený v odstavci 1,

a) jako člen organizované skupiny,

b) tiskem, filmem, rozhlasem, televizí, veřejně přístupnou počítačovou sítí nebo jiným obdobně účinným způsobem, nebo

c) v úmyslu získat pro sebe nebo pro jiného značný prospěch.

(3) Odnětím svobody na dvě léta až šest let nebo peněžitým trestem bude pachatel potrestán, spáchá-li čin uvedený v odstavci 1 v úmyslu získat pro sebe nebo pro jiného prospěch velkého rozsahu.“

Ustanovení § 404 postavilo mimo zákon projev sympatií k hnutí směřujícímu k potlačení práv a svobod člověka. Důležité je znění § 405 TZ „Popírání, zpochybňování, schvalování a ospravedlňování genocidia“, v němž se objevuje výslovné uvedení nacistického a komunistického genocidia a dalších zločinů, konkrétně: „Kdo veřejně popírá, zpochybňuje, schvaluje nebo se snaží ospravedlnit nacistické, komunistické nebo jiné genocidium nebo nacistické, komunistické nebo jiné zločiny proti lidskosti nebo válečné zločiny nebo zločiny proti míru, bude potrestán odnětím svobody na šest měsíců až tři léta“.

V komentáři k § 405 TZ pro právní systém ASPI uvedl jeho autor JUDr. Robert Fremr: „Typickým příkladem popírání nacistického genocidia je tzv. osvětímská lež, zpochybňující existenci koncentračních táborů a jejich vyhlazovací funkci v rámci genocidy, podle nacistické ideologie ‚méněcenných‘ národů, etnických, rasových a jiných skupin [...]. Příkladem komunistických zločinů proti lidskosti můžou být zločiny páchané na území bývalého Sovětského svazu v dobách stalinismu“.¹⁰

Ani nová právní úprava ale neznamenala změnu v aplikační praxi a stále docházelo jenom k oprávněnému a správnému postihu propagace, založení či podpory (neo)nacismu, zatímco u komunismu byla právní

7 Podání návrhu na pozastavení činnosti Komunistické strany Čech a Moravy. Závěry expertních analýz a další postup. Ministerstvo vnitra ČR, odbor bezpečnostní politiky, Praha 2011 – viz [chrome-extension://efaidnbmnnnibpccajpcglclefindmkaj/https://data.idnes.cz/soubory/domaci/15A120229_JAV_PODNNVRHUNAPOZASTAVENK.PDF](https://efaidnbmnnnibpccajpcglclefindmkaj/https://data.idnes.cz/soubory/domaci/15A120229_JAV_PODNNVRHUNAPOZASTAVENK.PDF) (citováno k 11. 11. 2025).

8 Na falešnost takových argumentů upozornil např. HERCZEG, Jiří: K trestnímu postihu levicového extremismu. *Právní fórum*, 2005, roč. 2, č. 5, s. 181nn.

9 Srov. LENIN, Vladimír Iljič: *Sebrané spisy, svazek 37, červenec 1918–březen 1919*. Nakladatelství Svoboda, Praha 1988, např. s. 277.

10 Dostupné v ASPI, Komentáře, Komentář k § 405, jinak viz DRAŠTÍK, Antonín – FREMR, Robert – DURDÍK, Tomáš – RŮŽIČKA, Miroslav – SOTOLÁŘ, Alexandr a kol.: *Trestní zákoník. Komentář*. Wolters Kluwer, Praha 2015.

úprava „bezzubá“. Podklady expertů pro orgány činné v trestním řízení upínaly svou pozornost především na tzv. „pravicový“ extremismus¹¹ – tedy propagaci nacismu v různých otevřených či skrytých podobách.¹² Samotný citovaný odborník Miroslav Mareš později uvedl, že policie podcenila nebezpečí levicového extremismu.¹³ Obdobně Odbor bezpečnostní politiky Ministerstva vnitra ČR 8. června 2023 na opakovanou otázku: „Klade zákonná úprava na roveň zločiny nacismu i komunismu?“ uvedl: „**Ano, zákonná úprava nikterak nerozlišuje mezi zločiny spáchanými tou či onou formou totality. Výslovně je to uvedeno v § 405 trestního zákoníku, který postihuje schvalování, zpochybňování, popírání či ospravedlňování těchto zločinů. Je však třeba říci, že orgány činné v trestním řízení se v současnosti více zaměřují na problematiku kriminality pravicových extremistů, kterou považují za větší hrozbu pro bezpečnost a demokracii České republiky**“¹⁴ (zdůrazněno autorem).

Určitým průlomem s možným precedenčním dopadem bylo pravomocné odsouzení osob, které zpochybňovaly komunistické genocidium, a to v roce 2023 (jednalo se o postih tzv. katyňské lži, tedy o zpochybňování zločinu komunistického Sovětského svazu spáchaného na polských zajatcích). Usnesením sp. zn. II. ÚS 1593/24-3 odmítl ÚS stížnost odsouzených jako zjevně neopodstatněný návrh, když konstatoval: „*Naopak je třeba opakovaně zdůrazňovat, že o jednoznačně prokázané historické pravdě se nepolemizuje a nevyjednává, ani když se, diskutéri zahalují vznešeným*

Ředitel Ústavu pro studium totalitních režimů Ladislav Kudrna vysvětluje účel a význam novelizace trestního zákoníku (foto: ÚSTR, Júlia Holaňová)

pláštěm svobody slova. Demokratický právní stát oprávněně trestá záměrné falšování historie, vycházející navíc z nízkých pohnutek, dotýkající se cti obětí a citu pozůstalých. V souladu s právem a v zájmu minulosti, současnosti i budoucnosti.“ Přes tento konkrétní příklad ale zůstala disproporce značná, když jsou trestním právem postihovány projevy implikující nacismus, a naopak trestněprávní reakce na projevy komunismu je víceméně nulová.

NOVÁ PRÁVNÍ ÚPRAVA

Ve dnech 12.–14. listopadu 2024 se konala v Praze v Lichtenštejnském paláci konference (Ne)vyrovnání se s komunistickou minulostí v evropském kontextu, kterou pořádal

Ústav pro studium totalitních režimů (ÚSTR) ve spolupráci s Úřadem vlády ČR, Muzeem paměti XX. století a řadou zahraničních partnerů. Během konference zazněly příspěvky, které upozornily na přetrvávající disproporci v trestněprávním postihu komunismu a nacismu. V rámci panelu, kterého se účastnila senátorka Hana Kordová Marvanová, ředitel Muzea paměti XX. století Petr Blažek, emeritní senátor Martin Mejstřík a autor tohoto textu, došlo ke shodě, že důvodem je neexistence výslovné právní úpravy v trestním zákoníku, z níž by vyplývalo, že nacismus a komunismus mají být vnímány při aplikaci zákona totožně. Následně jsem tedy připravil prohlášení paměťových institucí – ÚSTR, Muzea paměti XX. století a Platformy evropské

11 Samotný pojem „pravicový extremismus“ u neonacismu je velmi diskutabilní a je potřebné ho podrobit podložené kritice.

12 MAREŠ, Miroslav: *Symboly používané extremisty na území ČR v současnosti. Manuál pro Policii ČR*. Ministerstvo vnitra, Praha 2006.

13 PACLÍKOVÁ, Adéla: Levicové radikály policie trochu podcenila, můžou přitvrdit, míní expert. *iDnes.cz*, 23. 7. 2015 – viz idnes.cz/zpravy/domaci/radikalizace-levicovych-extremistu.A150723_114718_domaci_jj (citováno k 11. 11. 2025).

14 Extremismus. Často kladené otázky (FAQ). Odbor bezpečnostní politiky MV ČR, 8. 6. 2023 – viz mv.gov.cz/clanek/casto-kladene-otazky-faq.aspx (citováno k 11. 11. 2025).

Společné prohlášení

Ústavu pro studium totalitních režimů, Muzea paměti XX. století, z. ú., a Platformy evropské paměti a svědomí na podporu odstranění neodůvodněných rozdílů při trestněprávním postihu podpory totalitních ideologií 20. století

Ve dnech 12.–14. listopadu 2024 pořádal Ústav pro studium totalitních režimů ve spolupráci s Úřadem vlády ČR a Muzeem paměti XX. století mezinárodní vědeckou konferenci k 35. výročí pádu komunistických režimů ve střední a východní Evropě na téma: (Ne)vyrovnání se s komunistickou minulostí v evropském kontextu (jednotlivé příspěvky jsou dostupné na webu ÚSTR [...]).

Jedním z výstupů konference byla obecná shoda na tom, že k řádnému vyrovnání se s komunistickou minulostí v trestněprávní rovině nedošlo a stejně tak je i v dnešní době viditelná disproporce mezi postihem nacismu a postihem komunismu.

Zatímco vypořádání se s nacistickou minulostí a postih propagace či obhajování nacismu jsou plně funkční, v případě postihu a propagace komunismu to ani zdaleka neplatí.

Obě totalitní ideologie 20. století, tedy nacismus a komunismus, způsobily děsivé následky – miliony obětí a strašlivé dopady do životů jednotlivců i sociálních skupin. Dopady obou totalitních režimů jsou jasně viditelné i v současnosti a, minimálně v případě komunismu, mají i výrazný vliv na budoucnost světa.

V současnosti Parlament České republiky projednává vládní návrh novely trestního zákoníku. Proto se obracíme na poslance a senátory Parlamentu ČR a na vládu ČR, aby v tomto zákonu konečně prosadili změnu, která umožní důsledný postih podpory a propagace jak nacistického, tak komunistického hnutí.

Konkrétně navrhujeme, aby byl upraven § 403 odst. 1 trestního zákoníku takto: „§ 403 Založení, podpora a propagace hnutí směřujícího k potlačení práv a svobod člověka (1) Kdo založí, podporuje nebo propaguje nacistické, komunistické a jiné podobné hnutí, které směřuje k potlačení práv a svobod člověka, nebo hlásá rasovou, etnickou, národnostní, náboženskou či třídní zášť nebo zášť vůči jiné skupině osob, bude potrestán odnětím svobody na jeden rok až pět let.“

Níže podepsané instituce vyjadřují plnou podporu srovnání postihu propagace nacismu a komunismu a přijetí takové trestněprávní úpravy, která zajistí, aby trestní postih podpory a propagace ideologie nacismu a komunismu byly postaveny naroveň.

V Praze dne 10. února 2025

Ústav pro studium totalitních režimů – doc. PhDr. Ladislav Kudrna, Ph.D.
Muzeum paměti XX. století, z. ú. – PhDr. Petr Blažek, Ph.D.
Platforma evropské paměti a svědomí – Marek Jan Mutor

paměti a svědomí –, aby poslanci a senátoři v trestním zákoníku konečně prosadili změnu, která umožní důsledný postih podpory a propagace jak nacistického, tak komunistického hnutí. Návrh konkrétně požadoval, aby byl upraven § 403 odst. 1 trestního

zákoníku takto: „§ 403 Založení, podpora a propagace hnutí směřujícího k potlačení práv a svobod člověka

(1) Kdo založí, podporuje nebo propaguje nacistické, komunistické a jiné podobné hnutí, které směřuje k potlačení práv a svobod člověka, nebo

hlásá rasovou, etnickou, národnostní, náboženskou či třídní zášť nebo zášť vůči jiné skupině osob, bude potrestán odnětím svobody na jeden rok až pět let.“

Dne 27. května 2025 ÚSTR s dále zmíněnými institucemi svolal na podporu návrhu tiskovou konferenci do svého sídla v paláci Archa. Formou poslaneckého pozměňovacího návrhu k vládnímu návrhu širší změny trestního zákoníku jej načetli, s vypuštěním slova „podobné“, poslanci Martin Dlouhý, Marek Benda, Šimon Heller a Michael Rataj jako sněmovní tisk č. 861. Přílohou návrhu bylo společné prohlášení ÚSTR, Muzea paměti XX. století a Platformy evropské paměti a svědomí a argumentační obsah vycházel z tohoto textu. O dva dny později, 29. května 2025, pak Poslanecká sněmovna PČR návrh 86 hlasy ze 160 přítomných poslanců schválila. Nikdo nebyl proti a pro hlasovali jak koaliční, tak i opoziční poslanci. Po schválení Senátem PČR a podpisu prezidenta republiky se stalo z návrhu platné právo s účinností ode dne 1. ledna 2026.

Jaká bude aplikace ustavení § 403 TZ po 1. lednu 2026, je samozřejmě otázkou, stejně tak propojení s § 403a TZ. Jsem plně přesvědčen o tom, že v souladu se svobodou projevu a svobodou sdružovací (čl. 17 a čl. 20 Listiny základních práv a svobod) bude možno postupovat analogicky, jako se v současnosti již postupuje vzhledem k nacismu. Použitelný je např. postup podle usnesení ÚS sp. zn. I. ÚS 3108/08 z 26. března 2009, jen pojmy „neofašistické“ nebo „neonacistické“ mohou být nahrazeny pojmy „komunistické“ či „neokomunistické“. Stejně tak metodiky a manuály orgánů činných v trestním řízení mohou být doplněny jak o výklady pojmů a ideologických pouček komunismu, tak i o přesný popis komunistické symboliky.

ÚLOHA ÚSTR

Roli ÚSTR zde vnímám v několika rovinách. Zaprvé je ústav připraven spolupracovat na vytváření policejních a dalších metodik k naplňování ustanovení (nejenom) § 403 TZ, neboť k tomu má nezpochybnitelnou odbornost. Stejně tak je možno po vzoru již existujících materiálů o nacismu vytvořit přehledné podklady pro příslušné instituce. Vzhledem k zákonnému poslání ÚSTR ve vztahu k nacismu a komunismu je takový postup zcela konformní s právním řádem ČR. Stejně tak je ÚSTR zkušenou institucí zpracovávající závazná a odborná stanoviska pro celou řadu státních orgánů – Ministerstvo vnitra, Ministerstvo obrany, Ministerstvo spravedlnosti, Policii ČR a zpravodajské služby, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR a další. Není tedy problém vypracovat v konkrétních případech expertní posudky jak pro orgány činné v trestním řízení, tak i pro soudy.

Druhou a doplňující cestou je pedagogická, výzkumná a popularizační činnost. ÚSTR bude i nadále pokračovat ve vzdělávání žáků, studentů, pedagogů a všech generací o podstatě komunismu a konkrétních dopadech aplikace tohoto světonázorového učení v praxi. Nikoliv na základě pouček či předem daných a nutno říci z vědeckého pohledu sporných metodologických postupů, v nichž si tak libuje primární archivní výzkum a faktografii odmítající tzv. revizionistická skupina (nejenom) historiků. Přístup ÚSTR je zcela opřený o aktuální stav poznání a výsledky vědeckého výzkumu – budeme proto i nadále popisovat jednotlivé případy, zveřejňovat jména a tváře obětí a pachatelů, předkládat syntézy fungování komunistického

Zástupci médií a odborná veřejnost na tiskové konferenci k výzvě zákonodárcům „Postavme komunismus vedle nacismu i v zákoně“, 27. května 2025, palác Archa, Praha (foto: ÚSTR, Júlia Holoňová)

režimu, jeho ideologické podstaty, represí, odporu, kolaborace a snahy o přežití. Rovněž nevynecháme ani faktograficky doložený obsah komunistického učení, jehož aplikace vedla ve všech státech, kde byl komunistický režim nastolen, k teroru, zločinům, likvidaci celých skupin obyvatelstva, třídnímu rasismu a beznadějněmu ekonomickému a sociálnímu propadu.

Novela trestního zákona by měla být dalším krokem k trestněprávnímu vyrovnání se s komunistickou minulostí. Dále pak zde jde o preventivní mechanismus s cílem zabránit recidivě komunismu v původní či modifikované podobě. Velmi důležitý aspekt pak vyplývá z historické zkušenosti českého národa, který ve 20. století zažil dvě zločinné socialistické totality: nacionálně socialistickou a komunistickou, přičemž ochrana společnosti před působením obou těchto ideologií by měla být stejně efektivní

a účinná. Násilí a likvidace „nepřátel“ a třídní boj jako základ komunistického učení jsou v demokratickém právním státě záležitosti zcela nepřipustné a výchovný charakter trestu má při jejich postihu i význam z pohledu komunistické propagandy, zastírající věroučné základy této ideologie a hovořící o „rovnosti“ a podobných pojmech. Jsem přesvědčen o tom, že jako u všech „lákaadel“ komunistů a jejich obhájců je nezbytné, i za pomoci výslovné právní úpravy, reflektovat to, že i u údajné rovnosti pod vládou komunistů platí slova Anatolije Sobčaka, tedy že šlo maximálně o „rovnost v bezpráví“.¹⁵ Nové znění ustanovení § 403 TZ tak má potenciál zrušit historicky i právně neodůvodnitelné rozlišování mezi dvěma největšími totalitami 20. století a zvýšit efektivitu ochrany vůči extremismu, ať už má nacistické, či komunistické kořeny.

Kamil Nedvědický

15 SOBČAK, Anatolij: *Byla jednou jedna komunistická strana*. Fleyberk Publishing, Praha 1999, s. 90.